

Original Article

DOI:10.14456/jdl.2023.45

แนวธรรมปฏิบัติของพระสุทธธรรมรังสีคัมภีรเมธาจารย์ (ท่านพ่อลี ธมฺมธโร)

ที่มีผลต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

The way of Dhamma Practice of Phrasuddhidhammarangsigambhira medhacaraya (Lee Dhammadharo) Affecting to Buddhist Propagation

แม่ชีอโนทัย แวเวียงสังข์¹, สุวิญ รักษัตย์^{2*}Maechee Anothai Weawsiangsang¹, Suvin Ruksat^{2*}

ARTICLE INFO

Name of Author:

1. แม่ชีอโนทัย แวเวียงสังข์

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Maechee Anothai Weawsiangsang

Graduate School, Mahamakut Buddhist University, Thailand

Email: anothai.wea@gmail.com

Corresponding Author*

2. , สุวิญ รักษัตย์

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Assoc. Prof. Dr. Suvin Ruksat

Graduate School, Mahamakut Buddhist University, Thailand

Email: puzinnian@hotmail.com

คำสำคัญ:

แนวธรรมปฏิบัติ; พระสุทธธรรมรังสีคัมภีรเมธาจารย์ (ท่านพ่อลี ธมฺมธโร); การเผยแผ่พระพุทธศาสนา

Keywords:

The Way of Dhamma Practices; Phrasuddhidhammarangsigambhiramaedhacaraya (Lee Dhammadharo); Buddhist Propagation

Article history:

Received: 26/08/2023

Revised: 12/09/2023

Accepted: 25/10/2023

Available online: 28/10/2023

ABSTRACT

The objectives of this thesis were; 1. to study life and work of Phrasuddhidhammarangsi-gambhiramaedhacaraya (Lee Dhammadharo) 2. to study, and 3. to propose a value of the way of Dhamma practice of Phrasuddhidhammarangsigambhiramaedhacaraya (Lee Dhammadharo) affecting to Buddhist propagation. The study was a documentary qualitative research by which data were collected from the Tipitaka and his life and work documents and also the 7 key informants. All data were analyzed and narratively presented.

The results of the study found that: The former name of Phrasuddhidhammarangsigambhiramaedhacaraya (Lee Dhammadharo), is "Chali". His home town is Ubon Ratchathani Province. He was born on January 31, 1906 and ordained in the Dhammayuttika tradition on May 27, 1927. Phra Panya Phisara Thera (Nu Thitapanno) who lived at Wat Pathumwanaram Rachaworawihara was his preceptor and Venerable Phra Ajarn Mun Phurithatto was his teacher. Buddhists usually called him "Thanpor Lee" or Venerable Lee as a father. He is a forest monk who practices Vipassana meditation seriously. He usually wandered as a pilgrimage for self-training and taught people according to Buddhist principles. He established temple for the social public benefits.

Thanpor Lee's Dharma practice is divided into 4 aspects: 1. Meditation technique is used "Buddho" as a mean of recitation by keeping one's concentration at all times based on Anapanasati. 2. Dhamma practice is taught by following Dutanga principles, seclusion, and living with heedfulness. 3. Dhamma Propagation is aimed at happiness of people and social helping. 4. Administration is pursued monks, novices and laities to follow Dhamma and Vinaya and Thai Sangha's rules.

The value of Thanpor Lee's Dharma practice in terms of meditation inevitably arises as a guideline for training the mind according to the four

How to Cite:

Weawsiangsang, M. A., Ruksat, S. (2023).
The way of Dhamma Practice of
Phrasuddhidhammarangsigambhira
medhacaraya (Lee Dhammadharo)
Affecting to Buddhist Propagation, Journal
of Dhamma for Life, 29(4), 60-70.

foundations of mindfulness by using pilgrimage as a tool for self-training until the mind can be strengthened and purified. In terms of propagation, knowledge and understanding of Buddhism will be gained through serious practice. In term of administration, there would be a line of Dhamma that was inherited from the lineage of forest monks. In term of public facilities, it inevitably becomes a temple and a meditation center that is conducive to practice and beneficial to everyone.

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยเรื่อง แนวธรรมปฏิบัติของพระสุทธธรรมรังสีคัมภีรเมธาจารย์ (ท่านพ่อลี ธมฺมธโร) ที่มีผลต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา มีวัตถุประสงค์ดังนี้ 1) เพื่อศึกษาชีวิตและผลงานของพระสุทธธรรมรังสีคัมภีรเมธาจารย์ (ท่านพ่อลี ธมฺมธโร) 2) เพื่อศึกษาแนวธรรมปฏิบัติของพระสุทธธรรมรังสีคัมภีรเมธาจารย์ (ท่านพ่อลี ธมฺมธโร) 3) เพื่อนำเสนอคุณค่าแนวธรรมปฏิบัติของพระสุทธธรรมรังสีคัมภีรเมธาจารย์ (ท่านพ่อลี ธมฺมธโร) ที่มีผลต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยคุณภาพเชิงเอกสาร เก็บข้อมูลจากพระไตรปิฎก เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง วิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In- depth Interview) ผู้ทรงคุณวุฒิ 7 รูป/คน

ผลการวิจัยพบว่า พระสุทธธรรมรังสีคัมภีรเมธาจารย์ (ท่านพ่อลี ธมฺมธโร) มีนามเดิมว่า “ชาลี” เป็นคนจังหวัดอุบลราชธานี เกิดเมื่อวันที่ 31 มกราคม พ.ศ. 2499 เข้าบรรพชาอุปสมบทในคณะธรรมยุติกนิกาย เมื่อวันที่ 27 พฤษภาคม พ.ศ. 2470 โดยมีพระปัญญาพิศาลเถระ (หนู ฐิตปัญโญ) วัดปทุมวนารามราชวรวิหารเป็นพระอุปัชฌาย์และมีพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต เป็นพระอนุสาวนาจารย์ ท่านพ่อลีเป็นพระปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน อยู่ถ้อยถนงวัตรอย่างเคร่งครัดและจาริกไปเพื่อฝึกฝนตนเอง สอนธรรมด้วยแนวปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนาและสร้างถาวรวัตถุและสาธารณประโยชน์แก่สังคม แนวธรรมปฏิบัติของท่านพ่อลีแบ่งออกเป็น 4 ด้าน ได้แก่ 1. ด้านการปฏิบัติกรรมฐานโดยใช้แนวภาวนา “พุทโธ” ประครองอารมณ์อยู่ตลอดเวลาตามหลักอานาปานสติเป็นหลัก 2. ด้านแนวการสอนธรรมปฏิบัติโดยการปฏิบัติธุดงค์วัตร ปลีกวิเวกและสอนให้เนนชีวิตด้วยความไม่ประมาท 3. ด้านแนวการเผยแผ่ธรรมปฏิบัติโดยมุ่งหมายเพื่อผู้ฟังเกิดความสุขและช่วยเหลือสังคม 4. ด้านการบริหารปกครองโดยปกครองดูแลพระภิกษุสามเณร อุบาสก อุบาสิกาให้ยึดพระธรรมวินัยและข้อกำหนดของกฎหมายและระบอบเป็นสำคัญ คุณค่าแนวธรรมปฏิบัติของท่านพ่อลีด้านกรรมฐานย่อมเกิดเป็นแนวทางอบรมจิตตามแนวสติปัฏฐาน 4 ที่ใช้ธุดงค์วัตรเป็นเครื่องมือฝึกฝนตนเองจนสามารถทำให้จิตใจมีความเข้มแข็งและผ่องใสบริสุทธิ์ ด้านการเผยแผ่ย่อมเกิดความรู้ความเข้าใจพระพุทธศาสนาจากการปฏิบัติจริงจัง ด้านการปกครองย่อมเกิดสายธรรมปฏิบัติที่สืบทอดต่อกันตามแบบสายพระป่า และด้านสาธารณูปการย่อมเกิดเป็นวัดที่และสถานปฏิบัติธรรมที่เอื้อต่อการปฏิบัติและเป็นประโยชน์แก่ทุกคน

บทนำ

สภาพสังคมไทยในปัจจุบันสิ่งที่สามารถยึดเหนี่ยวเป็นเหมือนสัญลักษณ์ ศูนย์รวมหลักธรรมคำสอนและแนวทางปฏิบัติของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าไว้ก็คือวัด พระสงฆ์ที่ยึดถือพรหมจรรย์ปฏิบัติตามพระวินัยอย่างเคร่งครัดจึงเป็นตัวแทนของพระองค์ให้พุทธศาสนิกชนได้กราบไหว้ เคารพบูชา ได้รับคำสั่งสอน ชี้แนะให้รู้เท่าทันถึงการเตรียมใจในการดำรงชีวิตอยู่ด้วยความไม่ประมาท รักษาตนให้รอดพ้นจากภัยพิบัติและรองรับกับสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นซึ่งส่งผลกระทบเป็นทุกข์ต่อการดำเนินชีวิต แม้แต่ในยามที่เกิดสถานการณ์วิกฤติอย่างรุนแรงจากโรคระบาด วัดก็เป็นสถานที่รองรับให้ที่พักพิงแก่ผู้ป่วยเพื่อรักษา ร่วมกันสวดมนต์เพื่อส่งแรงใจให้แก่ผู้ป่วยและผู้ที่พักอยู่ในสถานการณ์เลวร้าย หรือแม้แต่เมื่อสิ้นชีวิตวัดก็เป็นสถานที่จัดการศพเหล่านั้นเพื่อไม่ให้โรคระบาดได้แพร่หลายอย่างรวดเร็ว เมื่อยามสถานการณ์ปกติวัดและพระสงฆ์ก็เป็นที่ยึดเหนี่ยวให้พุทธศาสนิกชนผู้สนใจใฝ่ศึกษาหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า ได้เข้ามาศึกษาทำความเข้าใจและมีแนวทางการปฏิบัติตนเพื่อเกิดปัญญาแจ่มแจ้งเห็นจริงตามธรรมชาติ เข้าใจถึงวิธีการฝึกกายและใจให้เข้าใจถึงวิธีการเข้าถึงพระธรรมคำสอนอย่างแท้จริงเหมือนที่ได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อรับฟังคำสอนที่มุ่งหวังให้พวชนผู้นำไปปฏิบัติได้หลุดพ้นจากทุกข์ที่เกาะกินทั้งกายและใจได้อย่างถ่องแท้ ดังที่ได้ตรัสไว้ในสังยุตตนิกาย ชนธวรรค วักกิสุตระ ความว่า “... วักกสิ ร่ากายอันเปื่อยเน่าที่เธอเห็นนี้ จะมีประโยชน์อะไร ดูรวักกลี ผู้ใดแล เห็นธรรม ผู้นั้นชื่อว่ายอมเห็นเรา ผู้ใดเห็นเรา ผู้นั้นชื่อว่ายอมเห็นธรรม. วักกลี เป็นความจริง บุคคลเห็นธรรม ก็ยอมเห็นเรา บุคคลเห็นเราก็มองเห็นธรรม ...” (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539: ส.ข. 17/216/276) เมื่อเข้าใจธรรม คำสั่งสอนและนำไปปฏิบัติตามอย่างถูกต้องก็จะนำไปให้ชีวิตพบแต่ความสุขความเจริญได้อย่างแท้จริง

พระสงฆ์ในประเทศไทยเป็นผู้ให้ความสำคัญของหลักคำสอนและเผยแผ่หลักคำสอนให้ตรงตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยเฉพาะพระสงฆ์สายวิปัสสนา ดังที่พระเกจิอาจารย์หลาย ๆ ท่านได้ฝึกปฏิบัติและประสบความสำเร็จ ดังเช่น หลวงปู่เสาร์ กนตสีโล หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต หลวงปู่แหวน สุจิณฺโณ หลวงปู่ชา สุภทฺโท (พระโพธิญาณเถร) ท่านพ่อลี ธมฺมธโร (พระสุทธิธรรมรังสีคัมภีรเมธาจารย์) วัดอโศการาม ตำบลท้ายบ้าน อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรปราการ เป็นต้น (ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2565) การได้ศึกษาถึงประวัติของพระเกจิอาจารย์ทางด้านปฏิบัติเหล่านี้จะพบว่า ทุกองค์ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีพร้อมทั้งสร้างคุณประโยชน์ให้เกิดแก่เหล่าชนผู้ศรัทธาเข้าไปปฏิบัติตามอย่างหาที่สุดมิได้ ทั้งยังทิ้งมรดกที่มีคุณค่าให้แก่เหล่าบรรดาลูกศิษย์และลูกชนทั้งหลายได้ศึกษาและเข้าใจแนวทางปฏิบัติได้อย่างลึกซึ้ง แนวทางเหล่านั้นได้เผยแผ่ให้แก่บุคคลรุ่นหลัง ๆ เป็นคุณประโยชน์ต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาจนมาถึงปัจจุบัน

ท่านพ่อลี ธมฺมธโร ก็เป็นหนึ่งในพระสายวิปัสสนาที่มีส่วนสำคัญในการสืบทอดแนวธรรมปฏิบัติของพ่อแม่วัดครูอาจารย์ต่อมา ช่วยให้การศึกษากับพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ด้วยการฝึกอบรมให้บุคคลเหล่านั้นได้มีการพัฒนาปัญญาเกิดความรู้ความเข้าใจในข้อเท็จจริงในธรรมะหรือคำสอนของพระพุทธเจ้าตามสภาวะของความเป็นจริง ทำให้เกิดทัศนคติที่ดีต่อสิ่งทั้งหลายได้อย่างถูกต้อง เมื่อนำมาปฏิบัติก็สามารถประยุกต์ใช้ได้กับสถานการณ์ต่าง ๆ เกิดประโยชน์ต่อผู้ปฏิบัติด้วยมีหนทางในการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง ประสบผลสำเร็จในการฝึก

ปฏิบัติกรรมฐานทำให้จิตใจเป็นอิสระคลายจากการยึดติด มีสุขภาพจิตที่สมบูรณ์เป็นประโยชน์ตนเอง ผู้ใกล้ชิดและสังคมโดยรอบ สามารถสร้างสรรค์ประโยชน์สุขแก่ชนทั้งหลายที่อยู่ร่วมกันในสังคม ด้วยลักษณะการสอนที่ได้ปฏิบัติให้เห็นเป็นตัวอย่าง ด้วยความอดทนวิริยะอุตสาหะไม่ย่อท้อต่ออุปสรรค ด้วยจิตที่มุ่งมั่นจะทำให้เกิดผลสำเร็จด้วยการหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง เกิดเป็นพลังที่เข้มแข็งต่อจิตใจที่เปี่ยมด้วยความหวังเพราะมองเห็นคุณประโยชน์ที่จะได้รับการฝึกปฏิบัติ

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาปฏิบัติทาและคุณูปการต่าง ๆ ของครูบาอาจารย์ท่านพ่อลี ธมฺมธโร วัดโศการาม ที่ได้สร้างรากฐานแนวทางการปฏิบัติในพระพุทธศาสนาให้ประจักษ์แก่สาธุชนทั่วไป ทั้งแนวทางธรรมในการปฏิบัติ เขียนหนังสืออบรมกรรมฐาน และสร้างสถานปฏิบัติธรรมและวัดต่าง ๆ ทั่วประเทศไทย โดยยังมีได้มีผู้ใดรวบรวมผลงานของท่านให้เกิดเป็นรูปธรรม จึงมีความตั้งใจที่จะได้นำงานของท่านมาเผยแพร่ สร้างศรัทธาแก่สาธุชนผู้ต้องการหลุดพ้นจากความทุกข์ในปัจจุบันและสร้างสะสมบุญบารมีต่อยอดในอนาคต ทั้งหมดนี้เป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้เกิดงานวิจัยในครั้งนี้

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาชีวิตและผลงานของพระสุทธธมฺมรังสีคัมภีรเมธาจารย์ (ท่านพ่อลี ธมฺมธโร)
2. เพื่อศึกษาแนวธรรมปฏิบัติของพระสุทธธมฺมรังสีคัมภีรเมธาจารย์ (ท่านพ่อลี ธมฺมธโร)
3. เพื่อนำเสนอคุณค่าแนวธรรมปฏิบัติของพระสุทธธมฺมรังสีคัมภีรเมธาจารย์ (ท่านพ่อลี ธมฺมธโร) ที่มีผลต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

ขอบเขตของการวิจัย

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา แนวธรรมปฏิบัติของพระสุทธธมฺมรังสีคัมภีรเมธาจารย์ (ท่านพ่อลี ธมฺมธโร) ได้แก่ ด้านแนวธรรมปฏิบัติกรรมฐาน ด้านการเผยแผ่ ด้านการปกครอง ด้านการสาธารณูปการ
2. ขอบเขตด้านบุคคลผู้ให้ข้อมูลสำคัญ แบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความเข้าใจเกี่ยวกับแนวธรรมปฏิบัติตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา และผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความเข้าใจเกี่ยวกับแนวธรรมปฏิบัติของพระสุทธธมฺมรังสีคัมภีรเมธาจารย์ (ท่านพ่อลี ธมฺมธโร)

วิธีดำเนินการวิจัย

ในการวิจัยเรื่อง แนวธรรมปฏิบัติของพระสุทธธมฺมรังสีคัมภีรเมธาจารย์ (ท่านพ่อลี ธมฺมธโร) ที่มีผลต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ผู้วิจัยได้มีวิธีดำเนินการวิจัย ดังต่อไปนี้

1. เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพแบบวิจัยเอกสาร (Documentary Qualitative Research) ศึกษาค้นคว้าเอกสารปฐมภูมิ (Primary Sources) จากพระไตรปิฎกและอรรถกถา และข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Sources) จากเอกสารทางวิชาการ วารสาร บทความ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2. การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) แบบเจาะจงบุคคล (Key Informant Person) จำนวน 7 รูป/คน

3. วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาค้นคว้าข้อมูลปฐมภูมิและข้อมูลภาคสนามเกี่ยวกับการสัมภาษณ์เชิงลึก และสังเคราะห์สรุปผลและอภิปรายผล

ผลการวิจัย

จากการศึกษาแนวธรรมปฏิบัติของพระสุทธธรรมรังสีคัมภีรเมธาจารย์ (ท่านพ่อลี ธมฺมธโร) ที่มีผลต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา การศึกษาข้อมูลจึงค้นพบคำตอบตามวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอคุณค่าแนวธรรมปฏิบัติของของพระสุทธธรรมรังสีคัมภีรเมธาจารย์ (ท่านพ่อลี ธมฺมธโร) ที่มีผลต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ผลการวิจัยพบว่า

ประวัติและผลงานของพระสุทธธรรมรังสีคัมภีรเมธาจารย์ (ท่านพ่อลี ธมฺมธโร)

พระสุทธธรรมรังสีคัมภีรเมธาจารย์ (ท่านพ่อลี ธมฺมธโร) มีนามเดิมว่า “ชาลี” เป็นคนจังหวัดอุบลราชธานี เกิดเมื่อวันที่ 31 มกราคม พ.ศ. 2449 เข้าบรรพชาอุปสมบทในคณะมหานิกายก่อนแล้วจึงเข้าญัตติใหม่ในคณะธรรมยุติกนิกาย เมื่อวันที่ 27 พฤษภาคม พ.ศ. 2470 โดยมีพระปัญญาพิศาลเถระ (หนู ฐิตปัญโญ) วัดปทุมวนารามราชวรวิหารเป็นพระอุปัชฌาย์และมีพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต เป็นพระอนุสาวนาจารย์ ท่านพ่อลีเป็นพระปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานคือการอยู่ถือธุดงค์คว่ำครวญอย่างเคร่งครัดและจาริกไปเพื่อฝึกฝนตนเอง สอนธรรมด้วยแนวปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนาและสร้างถาวรวัตถุและสาธารณประโยชน์แก่สังคม ท่านพ่อลีได้จาริกเผยแผ่ธรรมทั้งในประเทศและต่างประเทศ ผู้มีจิตศรัทธาได้ถวายที่ดินที่จังหวัด สมุทรปราการจึงได้สร้างสำนักสงฆ์แม่ชีขาวต่อมาตั้งชื่อว่า “วัดโสภาราม” ที่จังหวัดสมุทรปราการ เพื่อเป็นอนุสรณ์ถึงพระเจ้าอโศกมหาราชในฐานะที่เป็นผู้เผยแผ่พระพุทธศาสนาเข้ามาในประเทศไทย ท่านพ่อลีได้อยู่ที่วัดนี้จนถึงกาลดับสิ้นขั้นนี้ นอกจากนั้นท่านยังได้สร้างวัดป่าคลองกุ้งที่จังหวัดจันทบุรีได้ก่อสร้างถาวรวัตถุเพื่อส่งเสริมการฝึกพัฒนาจิตพร้อมทั้งกำหนดกฎเกณฑ์ระเบียบในการปฏิบัติทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์จนเป็นที่ศรัทธาของพุทธศาสนิกชนเรื่อยมาจนทุกวันนี้ ท่านพ่อลีเริ่มอาพาธและเข้ารับการรักษาที่โรงพยาบาลปิ่นเกล้าฝั่งธนบุรีหลายครั้ง ตั้งแต่วันที่ 30 ธันวาคม พ.ศ. 2502 กระทั่งวันที่ 26 เมษายน พ.ศ. 2504 ท่านพ่อลีจึงถึงแก่มรณภาพรวมอายุ 55 ปี 2 เดือน 25 วัน พรรษา 34

แนวธรรมปฏิบัติของพระสุทธธรรมรังสีคัมภีรเมธาจารย์ (ท่านพ่อลี ธมฺมธโร)

ท่านพ่อลี ธมฺมธโร เป็นพระสุปฏิปันโนผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ผู้ศึกษาธรรมปฏิบัติขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แนวธรรมปฏิบัติของท่านปฏิบัติตามแนวสายพระปฏิบัติของหลวงปู่มั่น เทศนาสั่งสอนพุทธศาสนิกชนให้เข้าใจในหลักธรรมตามความเป็นจริง แนวธรรมปฏิบัติของท่านพ่อลีจึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ดังนี้

1. หลักการปฏิบัติกรรมฐาน ท่านพ่อลีได้รับคำแนะนำจากหลวงปู่มั่นด้วยคำว่า ‘พุทโธ’ การฝึกสมาธิแบบหลวงปู่มั่นสติตั้งมั่นไม่ว่าจะอยู่ในอิริยาบถใด กำหนดพุทโธรู้ถึงลมหายใจเข้าออก ประคองอารมณ์อยู่ตลอดเวลาโดยอัตโนมัติ สมาธิตั้งมั่นร่างกายตั้งตัวตรงอย่างแน่วแน่ตามหลักอานาปานสติโดยมีสติปัฏฐานเป็นที่ตั้งแห่งอารมณ์และถืออริยธรรมเป็นหลัก เจริญรอยตามอริยธรรมตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ปฏิบัติด้วยความวิริยะอุสาหะแน่วแน่อนอดทนและเด็ดเดี่ยว จิตได้รับการพัฒนาไปตามระดับของการปฏิบัติได้ด้วยตนเอง สัมผัสอารมณ์ในสมาธิลึกซึ้งในธรรมและมองเห็นความจริงตามเหตุและปัจจัยได้อย่างถ่องแท้

2. แนวการสอนธรรมปฏิบัติ ท่านพ่อลีสอนบรรพชิตให้รู้ถึงการถือเพศพรหมจรรย์นั้นต้องดำเนินรอยตามข้อวัตรปฏิบัติของพระพุทธเจ้า จึงจะชื่อว่า เป็นบุตรของพระพุทธเจ้าโดยแท้จริง ปฏิปทาของธรรมวินัยด้วยศีลาจารวัตรอันงดงามสำรวมระมัดระวัง ปฏิบัติถูกต้องเป็นปกติพร้อมการปลุกวิเวกเพื่อปฏิบัติกรรมฐานมุ่งไปสู่หนทางแห่งความสงบอย่างแท้จริง ท่านพ่อลีสอนคฤหัสถ์ให้รู้ถึงการดำเนินชีวิตด้วยความไม่ประมาทว่าเป็นความไม่ตายใจ ไม่นอนใจและไม่ไว้วางใจในสังขาร ความดีควรทำให้มากละห่างจากความชั่วทั้งหลาย นับถือพระไตรสรณคมน์ด้วยการปฏิบัติบูชา พระพุทธคุณ พระธรรมคุณและพระสังฆคุณด้วยการสละกายบูชาพระพุทธ สละวาจาบูชาพระธรรมและสละใจบูชาพระสงฆ์

3. แนวการเผยแผ่ธรรมปฏิบัติ ท่านพ่อลีดำเนินแนวธรรมปฏิบัติ จริยวัตรและอริยธรรมตามรอยพระพุทธเจ้า การเผยแผ่ธรรมเป็นไปอย่างลึกซึ้งง่ายในการเข้าใจด้วยจิตที่ประกอบไปด้วยเมตตาธรรมเป็นที่ตั้ง การเผยแผ่ธรรมจึงทำได้อย่างถูกประเด็นทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ จุดมุ่งหมายเพื่อผู้ฟังเกิดความสุขความเจริญและสามารถนำไปประยุกต์ใช้กับการดำเนินชีวิต มีแนวทางในการฝึกปฏิบัติธรรมเพื่อพัฒนาจิตใจให้รู้แจ้งในหนทางแห่งการออกจากทุกข์ ด้วยการสร้างสำนักปฏิบัติที่เหมาะสมเอื้อต่อการฝึกปฏิบัติที่ทำให้กุศลจิตได้รับการพัฒนาและไม่เสื่อมถอยลงง่าย ๆ

4. แนวธรรมปฏิบัติการบริหารปกครอง ท่านพ่อลีปกครองดูแลพระภิกษุสามเณร อุบาสก อุบาสิกา รวมไปถึงอาคันตุกะผู้มีความตั้งใจฝึกปฏิบัติเพื่อพัฒนาจิตให้เกิดปัญญาอย่างแท้จริง วัดเป็นสถานที่ฝึกปฏิบัติจึงกำหนดกฎระเบียบให้ปฏิบัติอย่างเคร่งครัดพร้อมทั้งบทลงโทษแก่ผู้ละเมิด เพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยตามบทบัญญัติแห่งพระธรรมวินัยและข้อกำหนดของกฎหมายอาญา การอบรมสั่งสอนธรรมปฏิบัติ แก่บรรพชิตและคฤหัสถ์ผู้สนใจเข้ามาศึกษาเรียนรู้ต้องปฏิบัติตามธรรมะของพระพุทธเจ้า แนวธรรมปฏิบัติการบริหารปกครองของท่านพ่อลีมีความเรียบง่ายแต่เคร่งครัดในธรรมวินัยอย่างยิ่ง

คุณค่าแนวธรรมปฏิบัติของพระสุทธธรรมรังสีคัมภีรเมธาจารย์ (ท่านพ่อลี ธมฺมธโร) ที่มีผลต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

พระสุทธธรรมรังสีคัมภีรเมธาจารย์หรือท่านพ่อลี ธมฺมธโร ผู้เป็นพระสุปฏิปันโนปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ผู้ดำเนินรอยตามพระพุทธเจ้าพร้อมทั้งนำหลักการปฏิบัติไปเผยแผ่สั่งสอนแก่สาธุชน ให้นำไปฝึกปฏิบัติพัฒนายกระดับจิตใจให้เกิดคุณค่าตามแนวธรรมปฏิบัติต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ดังนี้

1. คุณค่าแนวธรรมปฏิบัติด้านกรรมฐาน การฝึกกรรมฐานเบื้องต้นหรือมูลกัมมัฏฐาน/ตจปัญจกัมมัฏฐาน ได้แก่ เกสา ฌมทั้งหลาย โลมา ขนทั้งหลาย นขา เล็บทั้งหลาย ทันตา ฟันทั้งหลาย ตโจ หนั่งในฐานะ เป็นเครื่องมือปฏิบัติเบื้องต้นที่พระอุปัชฌาย์ได้สอนในขณะที่บรรพชาอุปสมบท จึงเป็นแนวทางในการอบรมจิตให้สามารถระงับนิวรณ์ โดยการพิจารณาสิ่งต่าง ๆ ที่ประกอบขึ้นเป็นรูปหรือกายจากความเป็นจริง ซึ่งการเจริญมูลกัมมัฏฐานเพื่อพิจารณาร่างกายคืออาการ 5 นี้ เป็นไปตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าในการเจริญสติปัฏฐาน 4 ในหมวดกายานุสัสสนาสติปัฏฐาน คุณค่าการฝึกปฏิบัติกรรมฐานจึงสร้างความเด็ดเดี่ยวเข้มแข็งอดทนต่อการปฏิบัติธรรมอย่างจริงจังมีความกล้าหาญเพื่อธรรมยอมแลกได้ด้วยชีวิต คุณค่าแนวธรรมปฏิบัติด้านกรรมฐานที่เจริญรอยตามธุดงค์วัตรอย่างเคร่งครัด จะช่วยส่งเสริมให้การปฏิบัติกรรมฐานพัฒนาจิตประสบความสำเร็จ ส่วนธุดงค์ 13 เป็นแนวธรรมปฏิบัติที่มีคุณค่ามากในฐานะที่เป็นธรรมเครื่องขัดเกลาจิตใจได้ดี เป็นองค์คุณเครื่องสลัดหรือกำจัดกิเลสได้ไว โดยเฉพาะข้ออยู่ป่าเป็นวัตร ในปัจจุบันได้มีการเดินไปตามป่าเขา ตามหมู่บ้านชนบทตามเชิงเขาและป่ากลดในที่อันเหมาะสม พระป่าสายปฏิบัติจะต้องผ่านการฝึกฝนการเดินธุดงค์เช่นนี้ตามแนวทางพ่อแม่ครูอาจารย์ที่ทำมา ธุดงค์เป็นข้อปฏิบัติประเภทวัตรที่ผู้สมัครใจจะพึงสมาทานประพฤติได้ เพื่อเป็นอุบายขัดเกลาจิตใจ ช่วยส่งเสริมความมักน้อยและสันโดษ

2. คุณค่าแนวธรรมปฏิบัติด้านการเผยแผ่ การดำเนินรอยตามการปฏิบัติธรรมวินัยของท่านพ่อลีเป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วยการเรียนรู้ธรรมวินัยจากการปฏิบัติอย่างแท้จริง เกิดความเข้าใจหลักธรรมวินัยด้วยตนเองอันนำไปสู่หนทางแห่งการปฏิบัติเพื่อพัฒนากายและยกระดับจิตใจมุ่งสู่หนทางแห่งการพ้นทุกข์ ท่านพ่อลีปฏิบัติให้เห็นด้วยการทำให้ดูดำรงอยู่ให้เห็นถึงคุณค่าผลลัพธ์ของการปฏิบัติตามธรรมวินัย ปฏิบัติธรรมตามธรรมด้วยการปฏิบัติธรรมที่ถูกต้อง สอดคล้องกันและกันระหว่างธรรมน้อยค่อยตามธรรมใหญ่ ทำให้การปฏิบัตินั้นมีผลต่อผู้ปฏิบัติอย่างยิ่ง ด้วยธรรมนั้นเป็นคำสอนที่ลึกซึ้งไม่อาจศึกษาได้ด้วยการฟังและการอ่านต้องผ่านการปฏิบัติให้เห็นจริง ผู้ปฏิบัติต้องปฏิบัติให้ถูกต้องตามวัตถุประสงค์ของหลักธรรมนั้น ๆ จึงเป็นคุณค่าการปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ซึ่งท่านพ่อลีได้ปฏิบัติให้เห็นเป็นแบบอย่างจึงทรงคุณค่าต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอย่างมาก

3. คุณค่าแนวธรรมปฏิบัติด้านการปกครอง ท่านพ่อลีบัญญัติระเบียบปฏิบัติของพระภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกาและคฤหัสถ์ผู้อาศัยวัดโศการาม เป็นไปตามบทบัญญัติแห่งพระธรรมวินัยและข้อกำหนดของ

กฎหมายและสมาคมอย่างเคร่งครัด ส่งเสริมให้เกิดความรับผิดชอบด้วยการแบ่งลักษณะงานและบุคคลผู้รับผิดชอบอย่างชัดเจนตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พร้อมทั้งมีการหมุนเวียนผลัดเปลี่ยนกันเมื่อมีกิจติดธุระเพื่อไม่ให้เกิดปัญหา มีข้อวัตรปฏิบัติที่ทรงคุณค่าเหมาะสมแก่การปกครองและปฏิบัติแก่ผู้อยู่อาศัยร่วมโพธิ์ของวัด ปกครองดูแลบรรดาศิษย์ผู้อยู่ในวัดให้เข้าใจหลักของการอาศัยอยู่ร่วมกันด้วยความเอื้ออาทรดูแลช่วยเหลือกันและกัน การปฏิบัติตนของท่านพ่อสียังเป็นแบบอย่างที่ดีของการเป็นกัลยาณมิตร ด้วยมุ่งหวังให้ทุกรูป/คนปฏิบัติตนเป็นกัลยาณมิตรที่ดีต่อกันในการฝึกปฏิบัติธรรมนำพาตนเองไปสู่แนวทางที่ถูกต้อง

4. คุณค่าแนวธรรมปฏิบัติด้านสาธารณูปการ ท่านพ่อสียะหนักถึงหลักสำคัญของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้ดำรงอยู่ในจิตใจของพุทธศาสนิกชน ด้วยการสร้างคุณค่าแนวธรรมปฏิบัติด้านสาธารณูปการเพื่อเอื้ออำนวยประโยชน์ต่อมวลชนผู้สนใจในการสร้างบุญกุศลทางด้านถาวรวัตถุ เกิดประโยชน์ต่อผู้ที่ต้องการปฏิบัติกรรมฐานได้มีที่ฝึกอบรม มีสถานที่สัปปายะในการค้นหาหนทางแห่งการพ้นทุกข์ด้วยตนเอง ศาสนสถานเป็นสถานที่ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อพุทธศาสนิกชน คุณค่าของวัดและสถานปฏิบัติธรรมรวมไปถึงวัดป่าและถาวรวัตถุต่าง ๆ เป็นมรดกตกทอดแก่พุทธศาสนิกชนรุ่นหลังได้ใช้ประโยชน์อย่างมากมาย วัดป่าคลองกุ่ม และวัดโศการาม เป็นถาวรวัตถุที่มีคุณค่าแก่พระพุทธศาสนาตามหลักสัปปายะ มีสภาพเอื้ออำนวยและเป็นปัจจัยเกื้อหนุนต่อการศึกษาปฏิบัติอย่างเต็มที่ สามารถช่วยพัฒนาตนให้เจริญตั้งมั่นในเส้นทางไม่เสื่อมถอยง่าย ๆ ความเป็นปายะเหมาะสมเกื้อหนุนในการบำเพ็ญเพียร คอยประคับประคองรักษาสติปัญญาให้มีความมั่นคง

อภิปรายผล

การศึกษาแนวธรรมปฏิบัติของพระสุทธิธรรมรังสีคัมภีรเมธาจารย์ (ท่านพ่อสียะ ธรรมธโร) ที่มีผลต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา พบว่าแนวธรรมปฏิบัติของท่านพ่อสียะยึดถือปฏิบัติของพ่อแม่ครูบาอาจารย์เป็นแบบอย่างและการสร้างสาธารณูปการเพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนา ทั้งนี้อภิปรายได้ว่า แนวธรรมปฏิบัติของท่านพ่อสียะเริ่มด้วยการกราบหลวงปู่่มั่น ภูริทัตโตเพื่อขอคำชี้แนะในการปฏิบัติและฝากตัวเป็นศิษย์สายพระป่า ได้จำพรรษาอยู่รับใช้ปฏิบัติธุดงค์วัตรและรับการสั่งสอนในการฝึกปฏิบัติกรรมฐาน การภาวนาพุทโธพร้อมทั้งการเจริญอานาปานสติบนฐานอารมณ์ของสติปัฏฐาน ซึ่งการภาวนานี้สอดคล้องกับการศึกษาของ พระมหาเชมนันท์ ปิยสีโล (2563) กล่าวว่า การปฏิบัติอานาปานสติกรรมฐาน สายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต โดยผู้ปฏิบัติต้องตั้งสติไว้กับลมหายใจเข้า-ออก พร้อมบริกรรมว่า พุท-โธ กล่าวคือ หายใจเข้าภาวนาว่า พุท หายใจออกภาวนาว่า โธ ให้มีสติตามลมเข้า และออก ทำให้ท่านพ่อสียะมีความมั่นคงในสติอย่างแก่กล้า มีความอดทนต่อการปฏิบัติกรรมฐานและกัณธารายต่าง ๆ เมื่อออกธุดงค์ตามคำสั่งหลวงปู่่มั่น เป็นแบบอย่างแก่ ศิษยานุศิษย์ผู้เจริญรอยตามได้รู้ถึงผลลัพธ์ของการปฏิบัติความเพียร ในส่วนการสร้างถาวรวัตถุเพื่อเป็นประโยชน์นั้นทั้งนี้ยังอภิปรายได้ว่า การสร้างวัดและสาธารณะประโยชน์นั้นเป็นการช่วยเหลือและส่งเสริมให้ผู้ปฏิบัติมีสถานที่ปฏิบัติที่ดี วัดต้องเน้นความสงบเป็นธรรมชาติเอื้อต่อการเจริญภาวนา ถูกต้องตามหลักสัปปายะทั้งบริเวณพื้นที่สะดวก

ต่อการเดินทาง มีครูอาจารย์สั่งสอน มีกัลยาณมิตรอยู่โดยมาก มีบรรยากาศน่ารื่นรมย์ เป็นการแสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาอีกด้วย

การศึกษาแนวธรรมปฏิบัติของพระสุทธิดมรังสีคัมภีระเมธาจารย์ (ท่านพ่อลี ธมฺมธโร) ที่มีผลต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา คุณค่าแนวธรรมปฏิบัติที่ส่งผลต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา คือความเคร่งครัดในธรรมวินัย ทั้งนี้อภิปรายได้ว่า ท่านพ่อลีได้ยึดถือปฏิบัติเคร่งครัดในธรรมวินัย ตลอดชีพในเพศพรหมจรรย์ ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษา การบันทึกของดิเรก มณีรัตน์ (1976) ได้บันทึกประวัติของพระสุทธิดมรังสีคัมภีระเมธาจารย์ (ท่านพ่อลี ธมฺมธโร) ซึ่งแสดงให้เห็นแนวทางการปฏิบัติที่มีแบบแผน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการภาวนาด้วยเทคนิคการเจริญอานาปานสติที่กำหนดลมหายใจเป็นอารมณ์ของจิต การปฏิบัติอย่างจริงจังผ่านการทดสอบทดลองจิตจนเข้มแข็งนั้นสร้างความเลื่อมใสในวิธีปฏิบัติ เกิดความเชื่อมั่นในตัวบุคคลที่เดินตามแนวธรรมวินัยอย่างถูกต้อง สอดคล้องกับหลักปมาณา 4 ได้แก่ รูปูปมาณา มีกิริยามารยาทน่าเลื่อมใส โอสถูปมาณา มีการเทศน์ด้วยน้ำเสียงที่เมตตา ลูขูปมาณา มีความเป็นผู้อยู่เรียบง่าย สมณะ มักน้อยสันโดษ และธัมมูปมาณา มีการแสดงธรรมที่ทำให้ผู้อื่นรู้ตามเห็นตามด้วยเหตุผล

สรุป

บทความนี้เสนอคุณค่าแนวธรรมปฏิบัติของพระสุทธิดมรังสีคัมภีระเมธาจารย์ (ท่านพ่อลี ธมฺมธโร) ที่มีผลอันมีความสำคัญต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา แนวทางและหลักสำคัญที่ถ่ายทอดและสอนถึงคุณค่าอันคุณค่าของพระพุทธเจ้าได้รวมไปถึงการมีวินัยและการพัฒนาเป็นพิพิธภัยต่อสาธุชนให้เกิดการฝึกปฏิบัติเพื่อพัฒนาจิตและประสบความสำเร็จในการปฏิบัติธรรมตามแนวธรรม ดังนี้:

คุณค่าแนวธรรมปฏิบัติด้านกรรมฐาน: การฝึกกรรมฐานเบื้องต้นหรือมูลกัมมัฏฐาน/ตจปัจจกัมมัฏฐาน เรียนรู้การสะสมกรรมฐานเบื้องต้น เช่น การสะสมแรงรบ การควบคุมอาหาร การยับยั้งปาหัง การรักษาสันตะสกา และการเก็บกัมมัตติเป็นเครื่องมือเบื้องต้นที่ช่วยในการพัฒนาจิตให้มีความเข้มแข็งและสามารถจัดการกับความคับแค้นในการปฏิบัติธรรมอย่างจริงจัง คุณค่านี้เป็นพื้นฐานที่มีความสำคัญในการปฏิบัติธรรมเพื่อพัฒนาจิตและประสบความสำเร็จในการธรรม

คุณค่าแนวธรรมปฏิบัติด้านการเผยแผ่: ท่านพ่อลีสร้างคุณค่าแนวธรรมปฏิบัติด้านการเผยแผ่โดยการฝึกปฏิบัติธรรมวินัยและการสร้างความเข้าใจในหลักธรรมวินัยผ่านการทำตามตัวอย่างที่แท้จริง ท่านพ่อลีใช้การฝึกปฏิบัติเป็นสื่อให้ผู้ปฏิบัติเห็นคุณค่าและผลลัพธ์ของการปฏิบัติตามธรรมวินัยอย่างชัดเจน คุณค่านี้ช่วยให้การฝึกปฏิบัติธรรมเป็นอย่างจริงจังและเชื่อถือได้

คุณค่าแนวธรรมปฏิบัติด้านการปกครอง: ท่านพ่อลีให้ความสำคัญในการปกครองและการสามารถรับผิดชอบต่อชุมชน สถานที่ที่ให้ความรับผิดชอบเป็นสิ่งสำคัญในการปฏิบัติธรรม คุณค่าการปกครองและการมีระเบียบการปฏิบัติธรรมช่วยให้มีระเบียบและความรับผิดชอบชัดเจนในชุมชนทางธรรม

คุณค่าแนวธรรมปฏิบัติด้านสาธารณูปการ: ท่านพ่อลีสนใจในการสาธารณูปการและความสำคัญของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้ผู้สนใจและประชาชน การสร้างคุณค่าด้านสาธารณูปการเพื่อสร้างประโยชน์ต่อมวลชน และการสนับสนุนการปฏิบัติธรรมเป็นสิ่งสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1) เสนอแนะให้ศูนย์ปฏิบัติธรรมและหน่วยงานที่เผยแผ่ธรรมใช้หลักคำสอนต้นแบบในพระพุทธศาสนา อย่างแท้จริง ใช้แนวทางการฝึกตนตามหลักอริยสัจ ใช้การภาวนา “พุทโธ” และหลักอานาปานสติ เพื่อช่วยพัฒนาศาสนทายาทให้จิตมีความเข้มแข็งสามารถอดทนต่อสู้กับสถานการณ์ต่าง ๆ

2) เสนอแนะให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการสร้างถาวรวัตถุทางพระพุทธศาสนา ใช้หลักสัปปายะ 7 ประการเป็นแนวทางในการสร้างศาสนสถานและถาวรวัตถุ เพื่อให้เกิดความเหมาะสมและเอื้อต่อการปฏิบัติ ทำให้เกิดความสงบเป็นที่ร่มเย็นต่อการปฏิบัติบำเพ็ญ

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย

1) ควรศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาศาสนทายาทตามแนวพระปฏิบัติสายหลวงปู่มั่น ด้วยการปฏิบัติแนวทางนี้ทำให้เกิดการพัฒนากายและใจอย่างเห็นได้ชัดเจน

2) ควรศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการเสริมสร้างจิตให้เข้มแข็งด้วยการเดินธุดงค์ เป็นหลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่หล่อหลอมให้ผู้ปฏิบัติอย่างเคร่งครัด มีจิตใจที่มีความมุ่งมั่นเข้มแข็งไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคและปัญหาที่เกิดขึ้น

3) ควรศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมตามแนวอุปัชฌายวัตรและอาจารย์วัตร เนื่องด้วยในปัจจุบันธรรมปฏิบัติตามคำสอนนี้มักจะถูกกลืนด้วยจิตที่คิดถึงแต่ตนเอง รักความสบายไม่เคารพในกฎเกณฑ์กติกาที่ดีและเหมาะสม

บรรณานุกรม

เขมานันท์ ปียสิโล. (2563). อานาปานสติกรรมฐาน สายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ในประเทศไทย. วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์, 15(3), 167-182.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พุทธศักราช 2539. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาธีรนาถ อคฺคสิโร (ผู้รวบรวม). (2550). ท่านพ่อลี ธมฺมกโร พระอริยเจ้าผู้มีพลังจิตแก่กล้า. บริษัท พีเพรส จำกัด. กรุงเทพมหานคร.

พระมหาธีรนาถ อคฺคสิโร (ผู้รวบรวม). (2554). ท่านพ่อลีสอนกรรมฐาน. บริษัท พีเพรส จำกัด. กรุงเทพมหานคร.

- พระราชวรคุณ เจ้าอาวาสวัดโศการาม. (2519). *ชีวประวัติพระสุทธิธรรมรังสีคัมภีรเมธาจารย์*. โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร.
- พระสุทธิธรรมรังสีคัมภีรเมธาจารย์ (พระอาจารย์ลี ธมฺมธโร). (2500). *แนวทางปฏิบัติวิปัสสนา-กัมมัฏฐาน*. วัดโศการาม. ต.ท้ายบ้าน อ.เมือง จ.สมุทรปราการ.
- พระสุทธิธรรมรังสีคัมภีรเมธาจารย์ (พระอาจารย์ลี ธมฺมธโร). (2543). *มูลกัมมัฏฐาน, อานาปานสติภาวนามัย*. วัดโศการาม. ต.ท้ายบ้าน อ.เมือง จ.สมุทรปราการ.
- ดิเรก มณีรัตน์. (1976). *ชีวประวัติ พระสุทธิธรรมรังสีคัมภีรเมธาจารย์ (พระอาจารย์ลีธมฺมธโร) วัดโศการาม อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรปราการ (No. 6036)*. โรงพิมพ์ชวนพิมพ์.
- พระอาจารย์มั่น ภูริทัตตะเถระ. (2530). *มุตโตทัย*. สำนักพิมพ์ธรรมสภา. กรุงเทพมหานคร.
- ท่านอาจารย์พระมหาบัว ญาณสัมปันโน. (2563). *ธุดงค์วัตร ที่ หลวงปู่่มั่นนํ้าถือนํ้าเป็นแบบฉบับประจำองค์และสั่งสอนพระเถระให้ดำเนินตาม*. หนังสือพิมพ์แนวหน้า. วันอังคารที่ 11 สิงหาคม พ.ศ. 2563.